

OILALARDA 0-7 YOSHLI BOLALARNING PSIXOLOGIK RIVOJLANISHIDA OTA-ONANING FAOL ISHTIROKI

Tursunova Aziza

Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi(maktabgacha ta'lim)
1-kurs magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17939339>

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekiston oilalarida 0–7 yoshli bolalarning psixologik va ruhiy rivojlanishida ota-onaning faol ishtirok etish darajasi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida milliy qadriyatlar, ijtimoiy-madaniy muhit, migratsiya jarayonlari, ota-onaning bandligi, tarbiya uslublarining xilma-xilligi va zamonaviy axborot makonining kengayishi kabi omillarning bola rivojiga ta'siri yoritiladi. Maqola ota-onaning mehr-muhabbati, muloqot sifati va pedagogik savodxonligi erta yoshdagi rivojlanishning asosiy omili ekanini ilmiy asoslar bilan ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: erta yosh davri, psixologik rivojlanish, ruhiy barqarorlik, ota-ona ishtiroki, tarbiya uslublari, avtoritar tarbiya, avtoritativ tarbiya, ruxsat beruvchi tarbiya, befarq tarbiya, , madaniy qadriyatlar, pedagogik savodxonlik.

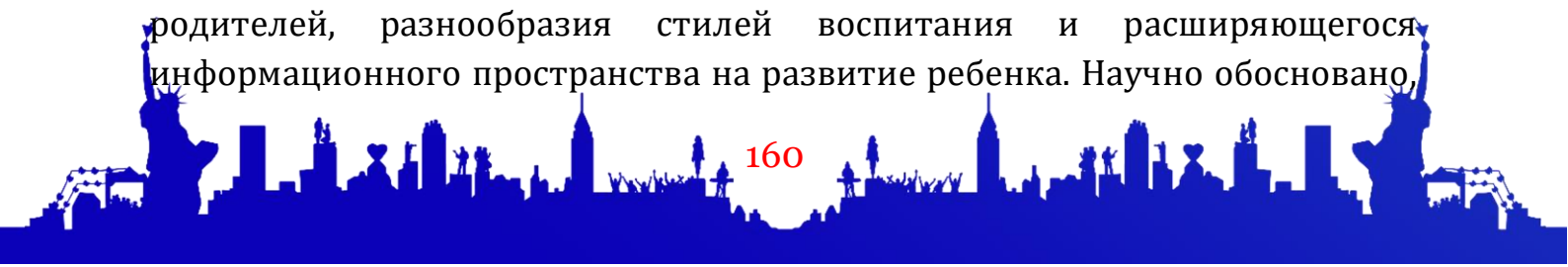
Abstract

This article analyzes the role of parental involvement in the psychological and emotional development of children aged 0–7 within Uzbek families. The study highlights the influence of national values, socio-cultural environment, migration processes, parental workload, diverse parenting styles, and the expansion of the modern information space on early childhood development. The article demonstrates, based on scientific evidence, that parental warmth, quality communication, and pedagogical awareness are key factors in ensuring stable early childhood development.

Keywords: early childhood period, psychological development, emotional stability, parental involvement, parenting styles, authoritarian parenting, authoritative parenting, permissive parenting, uninvolved parenting, cultural values, parental pedagogical literacy.

Аннотация

В данной статье анализируется степень участия родителей в психологическом и эмоциональном развитии детей 0–7 лет в узбекских семьях. В исследовании рассматривается влияние национальных ценностей, социокультурной среды, миграционных процессов, занятости родителей, разнообразия стилей воспитания и расширяющегося информационного пространства на развитие ребенка. Научно обосновано,

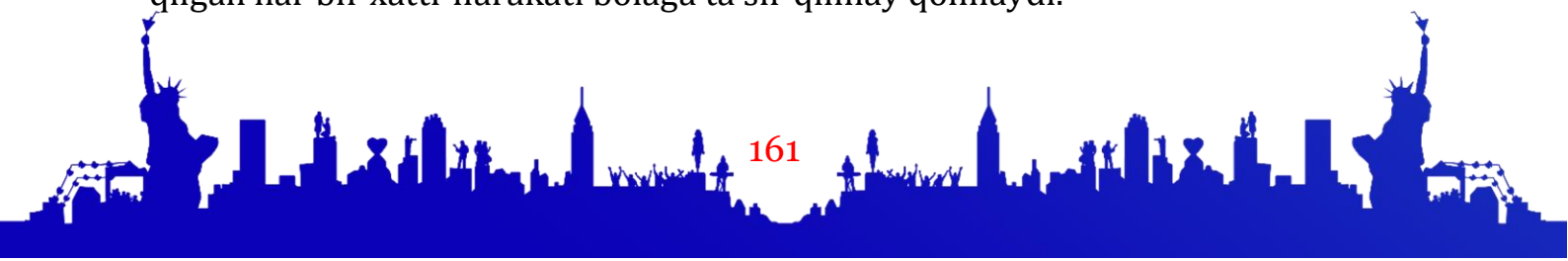

что родительская забота, качество общения и педагогическая грамотность являются важнейшими факторами раннего психического развития ребенка.

Ключевые слова: ранний возраст, психологическое развитие, эмоциональная устойчивость, участие родителей, стили воспитания, авторитарное воспитание, авторитетное воспитание, попустительское воспитание, безразличный стиль воспитания, культурные ценности, педагогическая грамотность родителей.

Oilalarda farzand tarbiyasi jarayoni har bir jamiyatda turlicha shakllanadi. Bunga milliy qadriyatlar, ijtimoiy muhit, diniy e'tiqodlar, iqtisodiy sharoit va oilaning ichki madaniy muhitidagi farqlar kuchli ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston sharoitida ham tarbiya tizimi avlod-dan-avlodga o'tib kelayotgan an'ana, mahalla muhitining o'rni, kengaygan yoki tor oilalarda yashash, ota-onaning ta'lim darajasi, zamonaviy axborot oqimlari kabi omillar bilan boyigan murakkab tizim sifatida shakllangan. 0–7 yoshdagi bolalarning psixologik rivojlanishida ota-onaning faol ishtiroki inson kamolotining eng muhim poydevorini tashkil etadi. Erta yosh davri, ayniqsa, tug'ilishdan boshlab yetti yoshgacha bo'lgan oraliq, bolada so'zlashuv, tafakkur, emotsional barqarorlik, ijtimoiy munosabatlar va mustaqillik kabi ko'plab asosiy psixologik sifatlarga asos solinadigan noyob davr hisoblanadi. Bu jarayonning markazida bola bilan birga yashaydigan, unga eng yaqin bo'lgan va uning barcha hissiy tajribalariga bevosita ta'sir ko'rsatadigan ota-ona turadi. Ota-ona tomonidan yaratilgan ruhiy muhit, mehr-e'tibor, kundalik muloqot sifati, tarbiya uslublari va ularning o'zaro munosabati bola shaxsining shakllanishiga chuqur ta'sir etadi. Shu bois bu masala nafaqat pedagogika yoki psixologiyaning, balki jamiyat taraqqiyotining ham asosiy yo'nalishlaridan biridir.

Har bir bola dunyoni avvalo o'z oilasi orqali anglaydi. Uning ilk qadamlarida qanday kayfiyatda bo'lishi, odamlarni qanday ko'rishi, o'zini qanday his qilishi, o'z his-tuyg'ularini qanday boshqarishni o'rganishi ota-onaning munosabatiga tayanadi. Ota-ona faol ishtiroki deganda bola bilan ko'p vaqt o'tkazish emas, balki bu vaqt sifatli bo'lishi, unda muloqot, o'yin, tinglash, tushuntirish, rag'batlantirish, quvvat berish kabi elementlar bo'lishi nazarda tutiladi. Bola bilan qilinadigan kichkina suhbat, uning savollariga berilgan javob, tushunish va qabul qilish hissi bolaning ichki dunyosida o'z o'rnini topadi. Bolaning ruhiy dunyosi ko'zga ko'rinmas ham, u eng nozik materiallardan yaratiladi. Shu sababli ota-onaning qilgan har bir xatti-harakati bolaga ta'sir qilmay qolmaydi.

Erta yoshdagi psixologik rivojlanishning eng muhim jihatlaridan biri emotsional xavfsizlikdir. Bola o'zini xavfsiz, sevgan va qadrlidi deb his qilganida uning miyasi barqaror rivojlanadi. Aksincha, ota-onaning befarqligi, keskin xulqi, tez-tez jahl qilish, bolaning hislarini e'tiborsiz qoldirish kabi holatlar bola ruhiyatida chuqur iz qoldirishi mumkin. Bunday muhitda o'sgan bolalarda qo'rquv, tortinchoqlik, tajovuzkorlik yoki haddan tashqari bog'lanish holatlari ko'proq kuzatiladi. Aksincha, ota-onasi tomonidan tushunilgan, tinglangan va qo'llab-quvvatlangan bolalar o'z hislarini boshqarishda, atrofdagilar bilan muloqot qilishda, mustaqil fikr bildirishda ancha barqaror bo'ladi.

0-3 yosh bolada mehr va bog'lanishning shakllanish davri bo'lib, bu jarayonda ota-onaning har bir javobi, ovoz ohangi, quchoqlashi, mehribon munosabati uning butun hayoti davomida o'ziga va atrofga bo'lgan ishonchini belgilab beradi. Bu davrda bola ko'proq jismoniy yaqinlikka, tinch ovozga, xavfsiz muhitga va uzluksiz g'amxo'rlikka muhtoj bo'ladi. Ota-ona tinch va mehribon munosabat orqali bolaning asab tizimini barqarorlashtiradi. Bunday bolalar kelajakda o'ziga ishonadigan, tashqi dunyodan qo'rqmaydigan va yangi tajribalarni sinab ko'rishga jur'at qiladigan bo'lib ulg'ayadi.

3-5 yosh davri mustaqillik, qiziqish va kreativ o'yinlar davridir. Bu davrda ota-onaning vazifasi bolani himoyalash emas, balki unga yo'l ko'rsatish, uning savollariga hurmat bilan javob berish, uning mustaqil faoliyatini rag'batlantirish va o'yin orqali o'rgatishdir. O'yinlar bola tafakkurining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, ota-ona o'yinlarga faol qo'shilgan oilalarda bolalarning nutqi, tasavvuri va muloqot ko'nikmalari tezroq rivojlanadi. Shu bilan birga, bu davrda ota-onaning chegaralar qo'yishi ham muhim: bola erkalik va intizom o'rtasidagi muvozanatni aynan oilada o'rganadi.

5-7 yosh oralig'i ijtimoiylashuv, aniq fikrlash va o'qishga tayyorlanish bosqichi hisoblanadi. Bu davrda ota-onaning eng muhim vazifasi bolaga maqtoovning to'g'ri shaklini berish, tanqidni zarar yetkazmaydigan tarzda aytish, bolaga mas'uliyatli bo'lishni o'rgatishdir. Bola bu davrda o'zini kim deb his qilishi, o'ziga bo'lgan munosabati, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlikni qanday qabul qilishi ota-onaning munosabatiga bog'liq bo'lib qoladi. Agar ota-ona bolani tinglasa, uning fikrini qadrlasa, uning qiziqishlarini qo'llasa, bola o'zini qadrlidi his qiladi. Agar ota-ona ko'proq tanqid qilsa, bola o'ziga nisbatan ishonchsiz bo'lib qolishi mumkin. O'zbekiston oilalarida bolalarga bo'lgan mehr va samimiyat juda yuqori darajada. Katta avlodning tarbiyaga qo'shilishi, uyda iliq muhitning mavjudligi, oilaviy birdamlikning kuchliligi bolaning psixologik rivojlanishi uchun katta imkoniyat yaratadi. Shu bilan birga ayrim oilalarda bolaning mustaqilligiga

yetarlicha imkon berilmaligi, haddan tashqari himoya, bolani kattalardek fikrlashga majburlash yoki katta avlodning o'ta qat'iy munosabati kabi holatlar rivojlanishni sekinlashtirishi mumkin. Shu sababli zamonaviy tarbiya yondashuvlari, psixologik savodxonlik va hissiy muloqotni to'g'ri yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onaning faol ishtiroki deganda bolaning ichki dunyosiga kirish, uning hislarini qabul qilish, unga sabr bilan yo'l ko'rsatish va uning yoshiga mos bo'lgan rivojlanish sharoitini yaratish tushuniladi. Ota-ona bola oldida qanday gapirsa, qanday muammo hal qilsa, qanday emotsiyalarni ko'rsatsa, bola aynan shularni o'zlashtiradi. Shuning uchun ota-onaning o'zini tutishi bola psixologiyasining eng qudratli shakllantiruvchi vositasidir. O'z hissiyotlarini boshqara oladigan ota-ona shaxsiy namunasi orqali bolaga ham hissiy barqarorlikni o'rgatadi. Oila ichidagi ziddiyatlar, janjal, keskin gaplar, bir-birini qadrlamaslik esa bola ruhiyatida chuqur iz qoldirishi mumkin. Oilada sog'lom psixologik muhit yaratilganida bola o'zini xavfsiz his qiladi, yangi narsalarni o'rganishga qiziqadi, o'yin va muloqot orqali o'zini erkin ifoda etadi. Bunday muhitda o'sgan bolalar mustaqil fikrlaydigan, o'z hislarini ochiq ayta oladigan va atrofdagilar bilan sog'lom munosabat qura oladigan bo'lib shakllanadi. Shuning uchun ota-onaning bilimli bo'lishi, o'zini rivojlantirishi, bolalar psixologiyasini chuqur tushunishi jamiyatning kelajagi uchun juda muhim sanaladi.

Oilada bola bilan sifatli muloqot, birgalikda o'yin, kitob o'qish, hodisalarni birga muhokama qilish, bolaning hislarini qadrlash, uni kuch ishlatmasdan o'rgatish, uning muvaffaqiyatini quvonch bilan qabul qilish ota-onaning faol ishtirokini ifodalaydi. Bu ishtirok bola ruhiyatida mustahkam poydevor yaratadi. Zero, insonning butun hayoti davomida o'zini qanday qabul qilishi, odamlar bilan qanday munosabat o'rnatishi va stressni qanday boshqarishi aynan 0–7 yosh oralig'ida shakllanadi.

Shunday qilib, oilalarda 0–7 yoshli bolalarning psixologik rivojlanishida ota-onaning faol ishtiroki nafaqat bola shaxsining, balki jamiyatning kelajagini belgilaydigan muhim omildir. Mehribon, sabrli, tushunadigan, bolani qadrlaydigan va uning rivojlanish ehtiyojlarini anglay oladigan ota-onalar tarbiyalagan bolalar hayotga ijobiy munosabat bilan yondashadi, o'ziga ishonadi va ijtimoiy jihatdan faol bo'ladi. Shu sababli ota-onaning psixologik madaniyati va bilim darajasini oshirish, oilalarda sog'lom ruhiy muhit yaratish, bolaning ehtiyojlarini to'g'ri anglash va unga mos tarbiya yondashuvlarini qo'llash 0–7 yosh davridagi rivojlanishning sifatini belgilab beradigan eng muhim omillardan biri hisoblanadi.

Agar ota-ona ko'proq tanqid qilsa, bola o'ziga nisbatan ishonchsiz bo'lib qolishi mumkin.

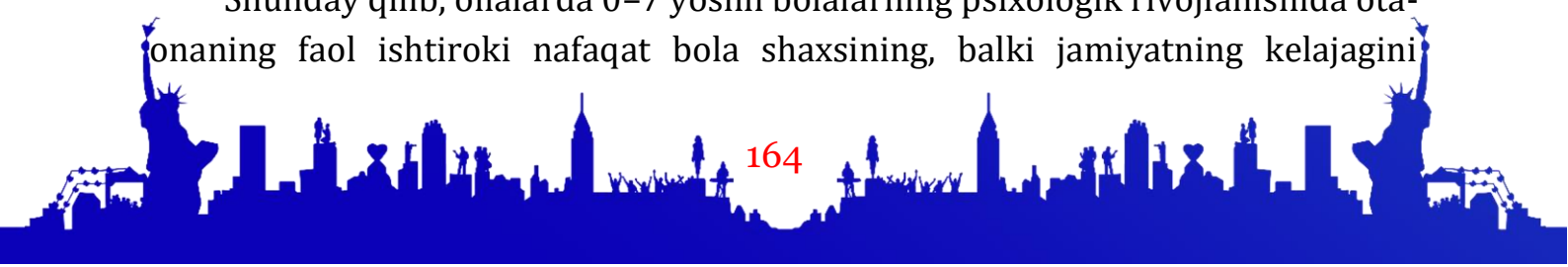
O'zbekiston oilalarida bolalarga bo'lgan mehr va samimiyat juda yuqori darajada. Katta avlodning tarbiyaga qo'shilishi, uyda iliq muhitning mavjudligi, oilaviy birdamlikning kuchliligi bolaning psixologik rivojlanishi uchun katta imkoniyat yaratadi. Shu bilan birga ayrim oilalarda bolaning mustaqilligiga yetarlicha imkon berilmasligi, haddan tashqari himoya, bolani kattalardek fikrlashga majburlash yoki katta avlodning o'ta qat'iy munosabati kabi holatlar rivojlanishni sekinlashtirishi mumkin. Shu sababli zamonaviy tarbiya yondashuvlari, psixologik savodxonlik va hissiy muloqotni to'g'ri yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ota-onaning faol ishtiroki deganda bolaning ichki dunyosiga kirish, uning hislarini qabul qilish, unga sabr bilan yo'l ko'rsatish va uning yoshiga mos bo'lgan rivojlanish sharoitini yaratish tushuniladi. Ota-ona bola oldida qanday gapirsa, qanday muammo hal qilsa, qanday emotsiyalarni ko'rsatsa, bola aynan shularni o'zlashtiradi. Shuning uchun ota-onaning o'zini tutishi bola psixologiyasining eng qudratli shakllantiruvchi vositasidir. O'z hissiyotlarini boshqara oladigan ota-ona shaxsiy namunasi orqali bolaga ham hissiy barqarorlikni o'rgatadi. Oila ichidagi ziddiyatlar, janjal, keskin gaplar, bir-birini qadrlamaslik esa bola ruhiyatida chuqur iz qoldirishi mumkin.

Oilada sog'lom psixologik muhit yaratilganida bola o'zini xavfsiz his qiladi, yangi narsalarni o'rganishga qiziqadi, o'yin va muloqot orqali o'zini erkin ifoda etadi. Bunday muhitda o'sgan bolalar mustaqil fikrlaydigan, o'z hislarini ochiq ayta oladigan va atrofdagilar bilan sog'lom munosabat qura oladigan bo'lib shakllanadi. Shuning uchun ota-onaning bilimli bo'lishi, o'zini rivojlantirishi, bolalar psixologiyasini chuqur tushunishi jamiyatning kelajagi uchun juda muhim sanaladi.

Oilada bola bilan sifatli muloqot, birgalikda o'yin, kitob o'qish, hodisalarni birga muhokama qilish, bolaning hislarini qadrlash, uni kuch ishlatmasdan o'rgatish, uning muvaffaqiyatini quvonch bilan qabul qilish ota-onaning faol ishtirokini ifodalaydi. Bu ishtirok bola ruhiyatida mustahkam poydevor yaratadi. Zero, insonning butun hayoti davomida o'zini qanday qabul qilishi, odamlar bilan qanday munosabat o'rnatishi va stressni qanday boshqarishi aynan 0-7 yosh oralig'ida shakllanadi.

Shunday qilib, oilalarda 0-7 yoshli bolalarning psixologik rivojlanishida ota-onaning faol ishtiroki nafaqat bola shaxsining, balki jamiyatning kelajagini

belgilaydigan muhim omildir. Mehribon, sabrli, tushunadigan, bolani qadrlaydigan va uning rivojlanish ehtiyojlarini anglay oladigan ota-onalar tarbiyalagan bolalar hayotga ijobiy munosabat bilan yondashadi, o'ziga ishonadi va ijtimoiy jihatdan faol bo'ladi. Shu sababli ota-onaning psixologik madaniyati va bilim darajasini oshirish, oilalarda sog'lom ruhiy muhit yaratish, bolaning ehtiyojlarini to'g'ri anglash va unga mos tarbiya yondashuvlarini qo'llash 0–7 yosh davridagi rivojlanishning sifatini belgilab beradigan eng muhim omillardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Berk, L. E. (2018). Child Development. Pearson Education.
2. Bornstein, M. H. (Ed.). (2019). Handbook of Parenting: Volume 1–5. Psychology Press.
3. Feldman, R. (2020). Development Across the Life Span. Pearson.
4. Rogoff, B. (2003). The Cultural Nature of Human Development. Oxford University Press.
5. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
6. Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. Psychological Bulletin, 113(3), 487–496.
7. Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. Genetic Psychology Monographs, 75, 43–88.
8. Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family. In P. Mussen (Ed.), Handbook of Child Psychology. Wiley.
9. UNICEF (2022). Early Childhood Development Report. New York: UNICEF Publications.
10. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. (2021). 0–7 yoshli bolalar rivojlanish standartlari. Toshkent.
11. Hasanboyev, J. (2010). Pedagogika. Toshkent: O'qituvchi.
12. Yo'ldosheva, D. (2020). O'zbek oilalarida tarbiya jarayoni va madaniy xususiyatlar. Oila va jamiyat jurnali, 4(2), 45–52.
13. Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. In T. Postlethwaite (Ed.), International Encyclopedia of Education. Pergamon Press.

